

Steekspel

nummer 10

SPECIAL

Willem pakt uit

• Romantische strip

18 okt '18, Weert

Presentatie van **Willem**
een historische roman in stripvorm.

Wethouder Geert Gabriëls met het 1e Weertse exemplaar.

Hoofdrolspeler Willem van Heythuysen is hét gezicht van de Weertenaren die tijdens de Opstand naar Haarlem uitweken. Daar werd hij een gefortuneerd zakenman.

Maar hoe zat het met zijn geluk in de liefde? Schrijfster Eva Maria de Wit bedacht een creatief antwoord. Geïllustreerd door Eric Coolen.

• Een lange nacht

20 okt '18, München

Die Lange Nacht der Münchner Museen

In een zaal met Hollandse meesters hangt Willem onder vier enorme parklandschappen met allerlei vogels.

En dan vraagt de Beierse jeugd zich af: "wie is die vreemde heer?"

• Gekloond portret

18 nov '18, Brussel

Het kleine portret van Willem is een kopie (uit 1653), maar bleek tóch van Frans Hals. Zo is iedereen blij.

Willem hangt hier naast zijn 'collega' *Nicolaes van Bambeeck*, lakenkoopman te Amsterdam. Rembrandt (1641).

Schot voor de boeg

In SteekSpel zijn we op zoek naar de herkomst van het verhaal over de Rogstekers. Een spotverhaal waarin de Weertenaren zichzelf te kijk zetten. En dat (zoals het er nu naar uitziet) tussen **1580 - 1610** in Haarlem is ontstaan. In die tijd werd Haarlem de nieuwe woonplaats van duizenden migranten die de zuidelijke Nederlanden ontvluchtten.

Behalve spot lijkt ook al vroeg sprake van zelfspot. Een van de Weertenaren die zich vanuit Haarlem in Beverwijk vestigde, opende daar een kroeg die hij (in 1614) *De Rochsteekers van Weert* noemde. Kennelijk was de spotnaam voor hem al een geuzentitel.

Eind 16e en vooral begin 17e eeuw profiteerden velen in Haarlem van de snelle groei in de textielindustrie. De Weertenaren vormden een zakelijk netwerk van families die in hun geboortestad al aan elkaar verwant waren. Ook breidden ze hun netwerk uit met nieuwe partnerschappen en huwelijken.

Sommige van hen kwamen dankzij de textielhandel tot grote rijkdom. Ze waren lang niet de enige, want dat gebeurde ook met genoeg andere migrantenfamilies uit het zuiden. Toch moeten ze op de een of andere manier zijn opgevallen. Want ondanks dat de Weertenaren vaak voor Brabanders werden aangezien, bleven ze als tamelijk homogene groep **apart genoeg** om te bespotten.

Als belangrijk uitgangspunt nemen we dat het de *Weertenaren in Haarlem* zélf waren die door hun nieuwe stadgenoten goedmoedig werden bespot. En wel door hun afkomst op de hak te nemen.

Mogelijk is het verhaal over de Rogstekers zo ontstaan. De oudste getuigenissen ervan kennen we uit latere prenten die in de jaren **1620 - 1630** in Amsterdam zijn gedrukt.

Deze periode valt precies samen met de hoogtijdagen van de Weerter textielhandelaars die vanuit Haarlem op een internationale markt opereerden. Ze konden in die tijd simpelweg niet over het hoofd worden gezien.

Het is daarom logisch dat we ons afvragen welke rol deze **kooplieden** in de beeldvorming speelden.

Speelden ze überhaupt een rol? Of had het volkse spotverhaal alleen betrekking op de Weerter ambachtslui? De wevers, twijnders, blekers en andere werklieden. Dat is best mogelijk, maar hoe zouden zij in Haarlem dan kunnen opvallen? Voor hetzelfde geld waren ze al snel in de grote massa Brabanders en Vlamingen opgegaan.

Het alternatief is dat de kooplieden (ook) een rol speelden. Kunnen we ze op de prenten zien? Of verschenen ze als een *roze olifant* alleen in het hoofd van de mensen die zich om een Rogstekersprent verkneukelden?

Laten we de oudste prent (van Visscher) eens onder de loep nemen. Ons oog valt op *Pyeter de groot*, de piekenier, die op de voorgrond naar de rog steekt. Als er één figuur op deze prent is die een succesvolle koopman kan uitbeelden, is hij het wel.

Net zoals een aantal andere Rogstekers draagt hij met soldateske branie een chique herenhoed schuin op zijn hoofd. Pieter is de enige met een hoog opstaande, met kant afgezette kraag. Daaronder draagt hij een getailleerde wambuis. Waarschijnlijk zien we ook siermouwen werkloos langs zijn lichaam hangen. Deze kon men aan de achterzijde van het wambuis bevestigen. Zo had hij zijn armen vrij om de lans te hanteren.¹

De kraag en de siermouwen zijn opvallend *modieuze* kledingstukken op deze eenvoudige prent.

Veel zorg heeft de graveur besteed aan het uiterlijk van zijn gezicht. Pieter is de trotse drager van een opgestreken knevel en een parmantig baardje. Ook is een haarlok in zijn kapsel voorzien van een sierlijke krul. Misschien had hij dat wel van nature. Maar voor trendy jongemannen was het in zijn tijd niet ongebruikelijk hiervoor een krultang te gebruiken.

Pyeter de groot is kloek in 't steken

Onze Rogsteker Pieter ziet er gesoigneerd uit, en kan zo doorgaan voor een welvarend koopman.

Van de kooplieden uit het Weerter netwerk in Haarlem weten we niet zoveel. En over afbeeldingen van hen beschikken we al helemaal niet. Behalve van Willem van Heythuysen. Werden hij of zijn compagnons in Haarlem als Rogstekers gezien? Oei, deze vraag kunnen we **niet** beantwoorden!

Toch valt niet te ontkennen dat de Rogstekers en de kring van Weerter kooplieden op zijn minst elkaars **tijdgenoten** waren bij het *steekspel op het Haarlems zand*.

Het verschijnen van '**Willem**' als een historische roman in stripvorm vormt de aanleiding voor deze special. Met voor nu alleen de vraag: wie was Willem van Heythuysen eigenlijk?

Dit nummer is een special gewijd aan Willem van Heythuysen. Hiervoor hebben we dankbaar gebruik gemaakt van de dia's die bij de presentatie van de striproman 'Willem' zijn getoond.

1. Willems leven in vogelvlucht.
2. De totstandkoming van de striproman (waarbij Willem zich zelfs in 2018 zo nu en dan heeft laten zien...).
3. Het hofje van Heythuysen (in Haarlem).

Via het hofje belanden we bij de *preuve*. Oorspronkelijk bedoeld als bijdrage in het levensonderhoud van de bewoners. En tegenwoordig een geschenk met de Kerstdagen.

Het eindschot komt voor rekening van Christientje in Echt, én van Gerard Stals (uit Stramproy).

1 Willem in vogelvlucht

1 Hoofdrolespeler

Dit is de hoofdrolespeler van deze aflevering:
Willem van Heythuysen.

Geboren in Weert (c.1585). En overleden in Haarlem (1650). Hij was een talentvol koopman met een groot netwerk van hele en halve familieleden. Willem vergaarde een fortuin in de internationale handel van textiel.

In de boekjes gaat het dan vaak over producten van wol. "Altijd maar weer die wol". Voor alle duidelijkheid: van Heythuysen (en zijn compagnons) legden zich met name toe op de handel in *linnen*. Linnen garens en textiel.

zijn leven
toen

Willem van Heythuysen

geb Weert c.1585
ovl Haarlem 6 jul 1650

koopman in **linnen** garens en textiel

c.1625

1634

2 Staand portret

We beginnen met een opvallend portret van Willem (c.1625).

Een portret gemaakt door Frans Hals. Hij was een van de beste portretschilders in de Gouden Eeuw. En legde zich vooral toe op het maken van portretten. Hij kon dat erg goed, en daarom was het erg duur om hem in te huren.

Dit is het enige *staand portret* van zijn hand (dat we kennen). Dat wil zeggen: het enige portret waar de afgebeelde persoon levensgroot *van top tot teen* op staat.

J. Leyster (c.1630)

Sir Edgar Vincent

gekostumeerd bal
jubileum Victoria (1897)

3 Zelfbewust

Het is een portret met een opvallende uitstraling. Willem staat daar met het zelfbewustzijn van een geslaagde koopman uit de Gouden Eeuw.

Het schilderij en de trotse houding van Willem inspireerden anderen om het na te maken. Zoals *Judith Leyster* links. Een vrouwelijke schilder uit Haarlem, en een leerling van Frans Hals. Ze was getrouwd met Jan Miense Molenaer die ook schilder was. Maar zijn vrouw had misschien wel meer talent dan hij. In ieder geval ziet u dat ze hier de stijl van Frans Hals met trefzekere en vlotte streken overneemt. Een opvallende stijl die doet denken aan het impressionisme uit de 19e eeuw.

Aan de rechterzijde een foto van *Sir Edgar Vincent*, een Engels diplomaat (en kunstverzamelaar). De foto is gemaakt bij het gekostumeerd bal ter ere van het diamanten jubileum van Victoria (60 jaar koningin in 1897). De gasten verschenen in historische kledij. Sir Edgar had zich als Willem van Heythuysen verkleed. Opvallend is hoeveel moeite de fotograaf en de geportretteerde hebben gedaan om er echt op precies dezelfde manier als Willem bij te staan. U ziet dat het hen goed gelukt is.

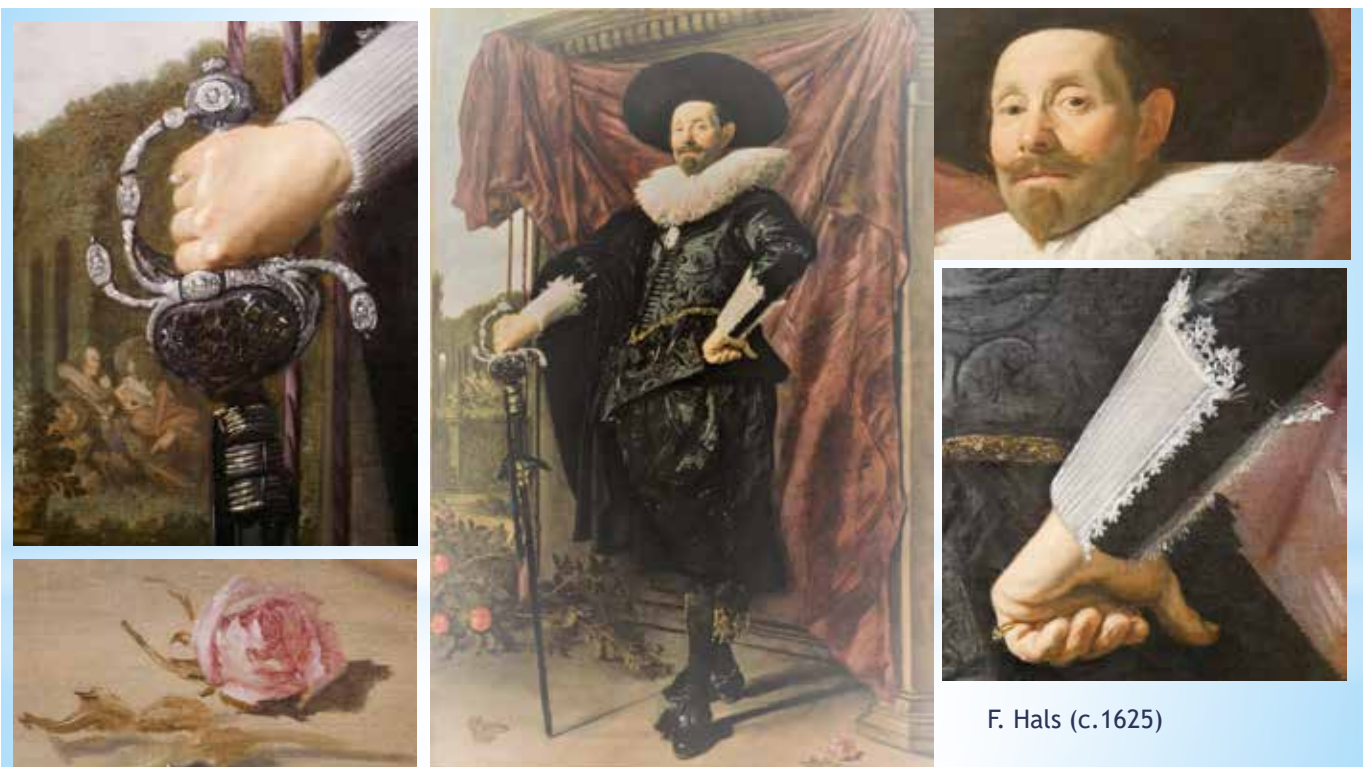
4 Contrast

Als we naar het schilderij van Willem kijken, wordt de aandacht getrokken door zijn gezicht, zijn handen en het zwaard (rapier) dat hij showt.

U ziet dat hij twee gouden ringen draagt. Aan elke pink een. Met een steen of parel. Verder draagt hij een duur zwart gedamasceerd vest, een zwarte mantel over zijn rechterarm, een grote herenhoed (passend bij een man van zijn status). En in contrast met het zwart een hagelwitte kraag en witte manchetten. Hij presenteert zich als een man van aanzien. Dominant plant hij het rapier met gestrekte arm voor zich uit. Er zit iets aristocratisch, en tegelijk teatraals in deze houding.

Interessant is daarom het *tegenwicht* dat wordt geboden door de *vanitas* symbolen, die de lichtheid, vluchtigheid en vergankelijkheid van het leven uitdrukken. Zoals de rozen die op de grond liggen (en daar *verwelken*). En een romantisch doorkijkje naar een tuin (bij een *ruïne*).

Bijna verstoep zien we een liefdespaar in die tuin.

F. Hals (c.1625)

Willem van Heythuysen

c.40 jaar

F. Hals (c.1625)

↕ 205 cm ↔ 135 cm

5 Groots

Het schilderij is 2 meter hoog.

Wie hangt er nu een schilderij van zichzelf van 2 meter hoog in zijn eigen huis? Niemand deed dat in Haarlem. Niemand, behalve Willem. En de burgemeester.

6 Dit is de burgemeester. Jan Colterman II. Hij is hier zeg maar incognito, een soort *burgemeester undercover*.

Dit schilderij komt uit een serie van drie van Hendrick Goltzius.² Gemaakt in opdracht van Jan Colterman I (c.1565-1616). Hij was een jurist en lid van de vroedschap (het stadsbestuur). Zijn zoon Jan Colterman jr. stond model voor *Hercules* (= de held). Hij draagt een knots op zijn schouder, waarmee hij zojuist *Cacus* (= een dief) heeft verslagen.

Hercules (Jan *undercover*) is slechts gekleed in een leeuwenvel. Zo kunnen we goed zien dat hij zijn volledige lichaam heeft geschoren. De linker klauw van de leeuw hangt losjes om zijn edele delen.

Onze Jan is hier 22 jaar. En in alle eerlijkheid: op deze leeftijd was hij nog geen burgemeester. Hij zou het later wel worden.³

'Hercules en Cacus'

Johan Colterman II (1591-1649)
als Hercules

H. Goltzius (1613)

↑ 207 cm ← 143 cm

expositie 'High Society', Amsterdam (2018)

7 Uniek plaatje

Een plaatje gemaakt tijdens de expositie *High Society* (2018) in het Rijksmuseum. Ter ere van de restauratie van *Marten en Oopjen* (rechts).

We zien hier de enige staande solo-portretten van de twee belangrijkste Hollandse meesters uit de Gouden Eeuw naast elkaar. Links Willem door *Frans Hals* (leeftijdgenoten, allebei c.40 jaar, uit Haarlem). En rechts het bruidspaar Marten en Oopjen door *Rembrandt* (ook leeftijdgenoten, alle drie twintigers, uit Amsterdam).

De meeste aandacht van het publiek ging uit naar de gerestaureerde Marten en Oopjen. Drie jaar geleden (in 2015) te koop aangeboden door de steenrijke familie Rothschild. En door Nederland en Frankrijk gezamenlijk gekocht. Voor 160 miljoen Euro. Dat is 80 miljoen Euro per stuk.

Het schilderij van Willem is in 1969 voor 12 miljoen Deutsche Mark gekocht van de prins van Liechtenstein, en hangt alweer 50 jaar in de *Alte Pinakothek* in München. Hoeveel zou het nu waard zijn? Gelet op de prijs van Marten en Oopjen misschien wel 50 miljoen Euro. Of meer? Het is natuurlijk altijd wat de gek ervoor geeft...

8 Afkomst

Over Willems afkomst gesproken. Hij is in Weert geboren.

U ziet hier een stukje uit een artikel over Willem van Heythuysen van Jan Henkens (1958). Henkens formuleerde voorzichtig. En terecht, want zoveel was nog niet bekend.

Willem was ‘misschien’ de zoon van Gerard van Heythuysen. Deze Gerard werd enkele keren als burgemeester van Weert gekozen. Het lijkt erop dat hij als vader van Willem naar voren werd geschoven, simpelweg omdat men dacht

dat de vader van Willem wel een belangrijk persoon moest zijn geweest en het profiel van een burgemeester daar wel bij paste. (Tussen haakjes: in die tijd koos het stadsbestuur ieder jaar een nieuwe burgemeester uit hun midden). Het geboortjaar van Willem werd op 1590 geschat.

Bovenstaande informatie wordt tot op de dag van vandaag in de meeste publicaties overgenomen. Wel bijzonder, omdat al bijna 20 jaar bekend is dat het anders zit.

Willem van Heythuysen:

Over de afkomst en de geboorte van deze Weertenaar en inwoner van Haarlem is slechts zeer weinig bekend. Een enkel gegeven biedt zijn testament, waaruit blijkt dat hij in Weert geboren is. Was hij misschien de zoon van Gerard van Heythuysen, die in de jaren 1594/1595, 1605/1606 en 1616/1617 burgemeester was der stad Weert? Kan zijn familie wellicht afkomstig zijn uit het midden-Limburgse dorp Heythuysen? Van de Weertse periode uit zijn leven en van zijn vertrek uit zijn geboorteplaats weten we verder niets. Men vindt hem later

‘misschien’

c. 1590

uit: Henkens (1958)

Willem van Heijthuisen, the eldest son of Jan van Heijthuisen and his second wife, Merriken van Edingen,¹ was born in Weert about 1586/1587. The van Heijthuisens and the van Edingens were both important and influential families there. Willem van Heijthuisen's great-grandfather and namesake, Wil-

c. 1580-82

1. As a result of my article on Willem van Heijthuisen and his two portraits published in 1996 (Biesboer 1996B), archival research in the archives of Weert was begun by J.H.H. Verstraelen. He has discovered some extremely interesting information about Willem van Heijthuisen's ancestors, which he will publish in a forthcoming article. He has very kindly permitted me to use his archival material. Contrary to what Henkes published in 1958 — that Willem was the son of Gerard van Heijthuisen — it now can be convincingly proved that he was the son of Jan van Heijthuisen and Merriken van Edingen (Henkes 1958, p. 74). Merriken van Edingen was the daughter of Frans van Edingen of Weert. Frans was the son of Willem van Edingen and (Ag)nees van Oedenhoven.

'overtuigend bewezen'

c. 1585

uit: Biesboer (2001)

9 Anders

Want dat het anders zit heeft Jacques Verstraelen bewezen (eind 2017 helaas plots overleden). De gegevens die hij boven water heeft gehaald zijn in 2001 door Pieter Biesboer in zijn standaardwerk over schilderijen uit Haarlem opgenomen.

Dankzij Jacques weten we dat niet Gerard, maar *Jan van Heythuysen* de vader van Willem was. En wel uit diens 2e huwelijk met *Merriken van Edingen*.

Pieter Biesboer verschoof ook Willems geboortjaar van 1590 naar 1586-87. Volgens Jacques was het zelfs 1580-82. Misschien is het goed om het nogal ruim rond 1585 te houden.

Jammer is dat zelfs in de catalogus van *High Society* de oude (zo voorzichtig geformuleerde) informatie van Henkens als vaststaande feiten zijn overgenomen. Terwijl we over betere kennis beschikken. Kennis die ons erg goed van pas komt.

10 Familiebanden

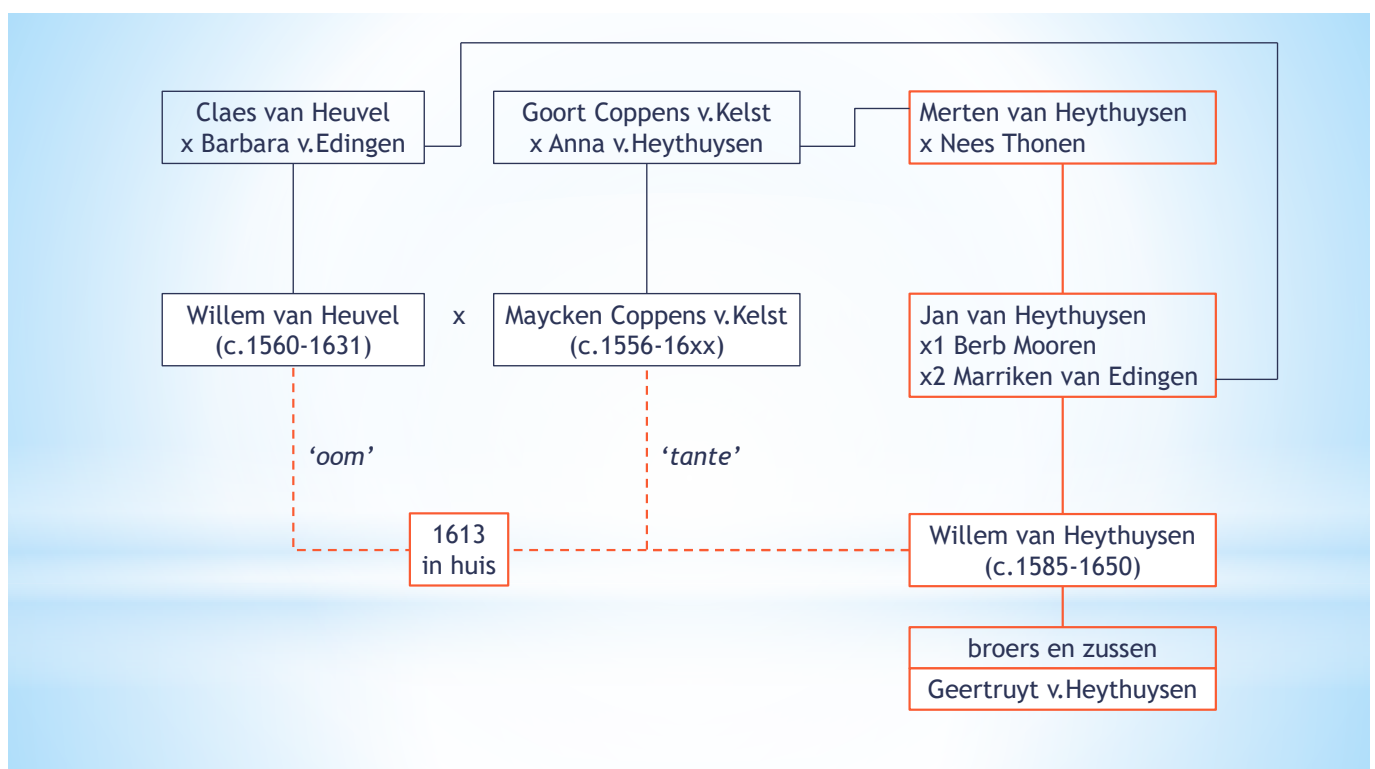
Want betere kennis over Willem en zijn familie helpt ons om meer te weten te komen over het netwerk van de *Weertenaren in Haarlem*.

Dit zijn figuren uit de striproman 'Willem' (in de witte vakken). Maar in welke relatie staan zij tot elkaar? Willem had meerdere broers en zussen. Zijn zus Geertruyt komt in het verhaal voor.

De mensen aan de linkerzijde komen allemaal uit Weert, en zijn (via Goch) naar Haarlem getrokken. Anna van Heythuysen was een zus van Merten, de grootvader van Willem. En Barbara van Edingen was (waarschijnlijk) een tante van zijn moeder Marriken van Edingen.

Hun kinderen Willem van Heuvel en Maycken Coppens van Kelst trouwden met elkaar. Willem van Heuvel was zelf een succesvol koopman in textiel.

Gezien de verwantschappen zal Willem ze in Haarlem min of meer als zijn 'oom' en 'tante' hebben beschouwd. Het is tegen deze achtergrond dat hij in 1613 bij hen in huis gaat wonen. Hij is dan c.28 jaar oud. Daarvoor heeft hij waarschijnlijk een tijd in dienst van zijn 'oom' Willem van Heuvel in Keulen gewoond en gewerkt.

11 De Nederlanden

Dit is een plaatje van de situatie in de jaren 1550. Keizer Karel V had bepaald dat de landen die de **Bourgondische Kreits** (Kring) vormden bij elkaar moesten blijven. Dit zijn de **17 Nederlanden**. Een belangrijke beslissing, want hieruit zijn later de landen van de **Benelux** ontstaan.⁴

Karel plaatste de 17 Nederlanden onder het gezag van zijn zoon Philips II, de koning van Spanje. Ferdinand (de broer van Karel V en dus de oom van Philips II) werd keizer over alle andere landen (kringen) in het Duitstalige rijk. Daaruit zijn later Duitsland, Oostenrijk, etc. ontstaan.

U ziet dat Maastricht, Roermond en Venlo tot de *Bourgondische Kreits* behoorden. Maar **Weert** en Sittard niet. Deze steden lagen resp. in het **graafschap Horn** en in Gulik, en die behoorden tot de **Westfaalse Kreits**. Philips II had vóór de Opstand over het graafschap Horn niet veel te vertellen. Horn was een grensgeval, en viel formeel onder Ferdinand. Wel had Philips de Montmorency, de graaf van Horn, zich volledig in dienst gesteld van Philips II. De koning was zogezegd zijn 'werkgever'. Graaf Philips was militair in zijn leger,

hij was een tijd zijn stadhouder in Gelre, en ook zat hij in de Raad van State (in Brussel).

Zoals u weet werden de graven 'Horn en Egmont' in 1568 vanwege hun opstandig gedrag in Brussel veroordeeld. Ze werden onthoofd en hun bezittingen werden geconfisqueerd. Oom Ferdinand (de keizer) deed niets. Zo kwamen Weert en het graafschap Horn onder de zeggenschap van Alva en de Raad van Beroerten.

Sommige Weertenaren, die onder invloed van de protestantse moeder en echtgenote van graaf Philips tot de nieuwe leer waren overgegaan, kregen het nu te heet onder hun voeten. Ze trokken in de jaren 1570 naar het nabije en tolerante Duitse rijk. De meeste naar het stadje Goch. Hier zochten ook veel Brabanders hun toevlucht, veelal linnenwevers. Zo kwam er in Goch een linnenindustrie op gang.

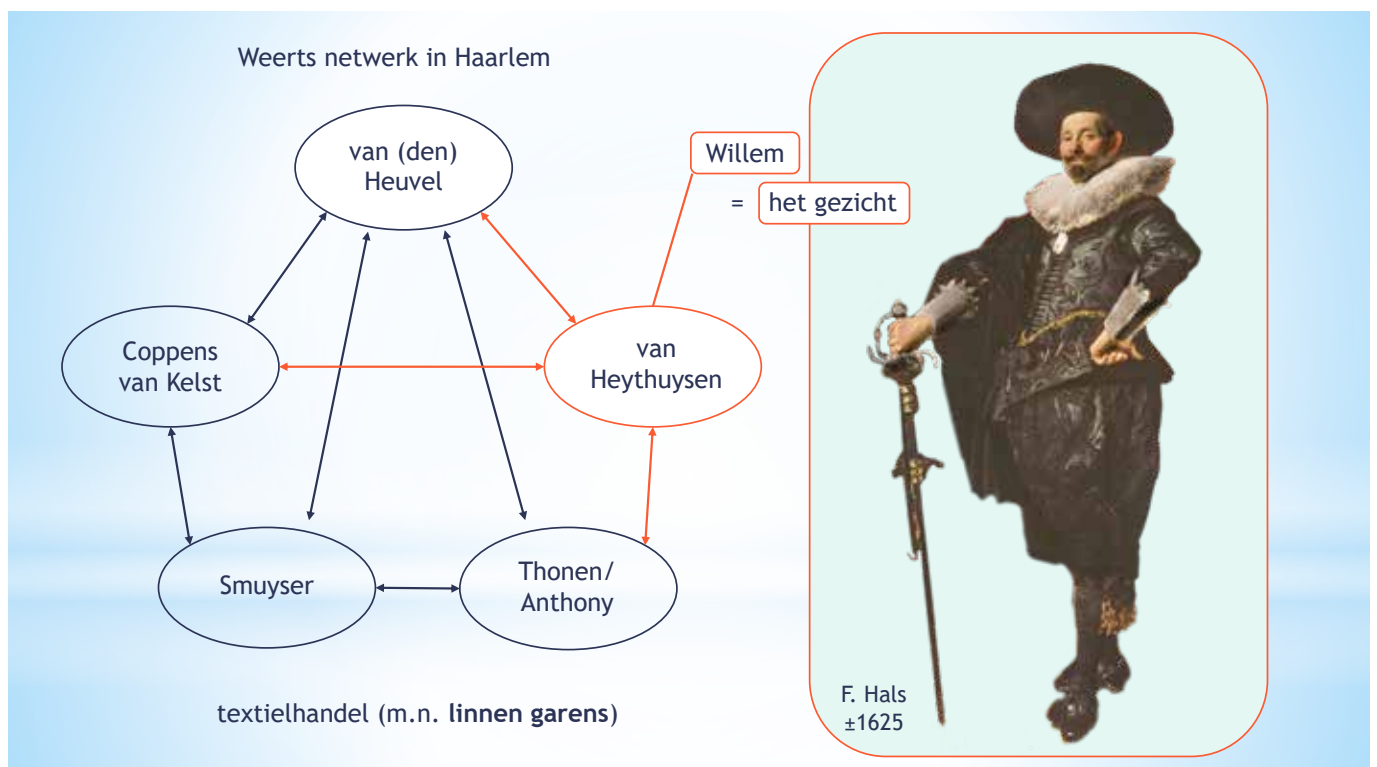
Het merendeel van de migranten in Goch verhuisde later naar Haarlem. Daar waren meer mogelijkheden. En tegelijk joeg het oorlogsgeweld in deze streken de mensen weg.

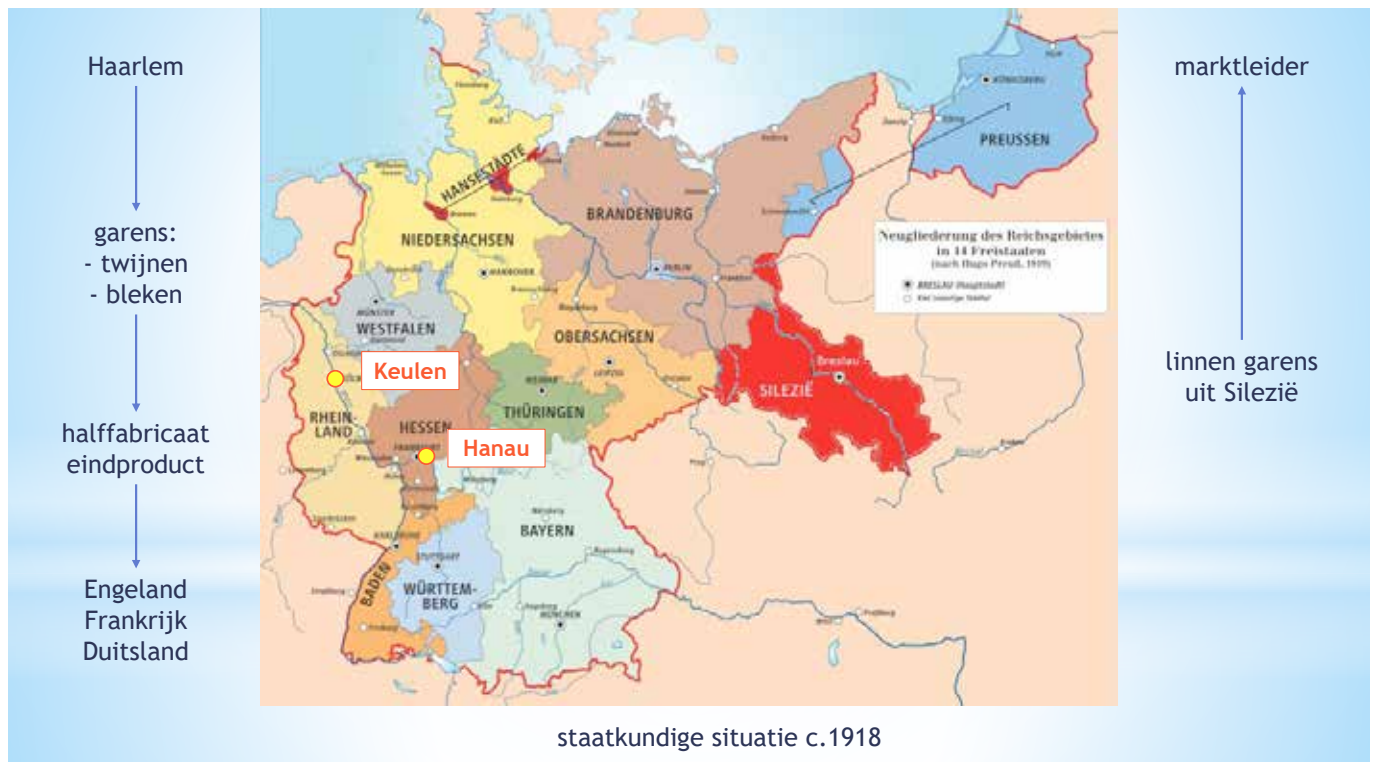
12 Netwerk

Zo ontstond in Haarlem een netwerk van Weertenaren die veelal in de textiel werkzaam waren.

Ze deden zaken met elkaar, werden compagnons, en hun kinderen trouwden met elkaar. Sommigen werden heel rijk. Ze hielden zich vooral bezig met de handel in *linnen* garens en textiel.

Willem van Heythuysen is in feite h t gezicht van dit netwerk, simpelweg omdat hij twee maal een portret van zich heeft laten maken.

13 Internationale handel

Maar welke handel dreven die Weertenaren (en Brabanders) nu precies?

Dit is een plaatje van het Duitse rijk in 1918. Een plaatje dat eigenlijk helemaal niet in dit verhaal past.

Maar het is wel een plaatje waar we goed op kunnen zien waar Silezië ligt. In het huidige ZW van Polen. De Weertenaren haalden de ruwe linnen garens uit Silezië. Waarschijnlijk was de prijs-kwaliteit verhouding erg goed. De boeren in Silezië verbouwden vlas en maakten er ruwe linnen garens van. Deze werden in vaten verpakt, en per schip via de Oder, om Denemarken heen naar Amsterdam gebracht. En daarna naar Haarlem. De Weertenaren (en Brabanders) hadden vrijwel een monopolie op de handel van linnen garens uit Silezië.

Haarlem was een centrum van textielnijverheid. Daar werden de garens getwijnd en gebleekt.⁵ Voor het bleekproces had je schoon water, zon, wind, karnemelk en kobaltpoeder nodig. Dit was (bijna) allemaal aanwezig in Haarlem. Het kobalt werd als bijproduct gewonnen in de lood- en kopermijnen in Saksen, en werd dus ook vanuit het oosten van Duitsland ingevoerd.

De consument wilde het linnen graag zo wit mogelijk. Uiteindelijk werd het gebleekte linnen verkocht in Engeland, Frankrijk en Duitsland.

14 Zittend portret

Tien jaar later (1634). Ook dit is een interessant, want (voor die tijd) ongebruikelijk portret.

Willem leunt ontspannen achterover op een eenvoudige stoel. Het lijkt een huiselijk tafereel. Naast hem ligt een boek op een meubel.

Aan zijn relaxte houding en kleding te zien lijkt hij ook figuurlijk 'binnen' te zijn.

Misschien wilde hij wel gaan paardrijden in zijn vrije tijd. Hij heeft zich er in ieder geval helemaal op gekleed. Hij draagt een fluwelen rijmanteel, en rijlaarzen (met zilveren sporen). En speelt met zijn zweepje, terwijl hij poseert.

Het geheel maakt een ongedwongen indruk. Gezien de sfeer zal er op zijn minst sprake moeten zijn van een goede klik tussen de schilder en de geportretteerde.

1634

Willem van Heythuysen

c.50 jaar

↑ 47 cm ← 37 cm

F. Hals (1634)

Gedempte oude
gracht 63-65
Haarlem

Rijksmonumentaal
kantoorpand

renovatie 2015:
- kantoorunits
- appartementen
- penthouse

woonhuis

hij woont er
als vrijgezel
met zijn zus
Geertruyt

2 nichtjes van ovl
zussen uit Weert

in 1646 koopt hij
huis ernaast, en
verbouwt het tot
dubbel woonhuis

15 Thuis

Vraag is: waar hing hij deze schilderijen op?

Dit is hoe zijn woonhuis er nu uitziet. Aan de (inmiddels Gedempte) Oude Gracht 63-65 in Haarlem.

Willem woonde hier als vrijgezel samen met zijn eveneens vrijgezelle zus Geertruyt. Een tijdlang hadden ze ook twee nichtjes van overleden zussen uit Weert in huis. In 1646 kocht hij het huis ernaast, en verbouwde het tot een dubbel woonhuis. Maar op 1646 komen we straks terug.

Nu is het een monumentaal pand. In 2015 is het na een renovatie weer als nieuw opgeleverd. Om een indruk van de grootte te geven. Het pand telt nu 4 kantoorunits, 14 appartementen en een penthouse.

Het grote staand portret hing trouwens in de Grote Zaal ('Grande Salette'). En het andere portret in een kleinere kamer erboven.

16 Hofje in Weert

Maar eerst gaan we terug naar de jaren 1630 in Weert.

Voor de afhandeling van de nalatenschap van zijn moeder in 1635 stuurde Willem zijn neef Marten van Sittert (ook uit Weert afkomstig) en twee van zijn zussen naar Weert. In zijn opdracht kocht Marten een pand in het zgn. Molenstraatje om er een gasthuis voor arme oude mannen en vrouwen in te richten. Dit gasthuis werd later uitgebreid tot een zgn. *Hofje van Heythuysen* in Weert.

De huizen van dit hofje werden in 1877 aan de zusters Ursulinen verkocht en afgebroken. Op het vrijkomend terrein werden een pensionaat en andere scholen gebouwd, waar de zusters les gaven. Ook deze scholen zijn inmiddels afgebroken. Nu kunt u bij de Ursulinen uw auto parkeren.

maar eerst
terug naar
Weert:

*Hofje van
Heythuysen*
(1635)

pensionaat en
scholen van de
Ursulinen
(1877)

P-garage

2018

uitzicht
op ING
Bank

College State (2018)

17 Uitzicht nu

Tegenwoordig heeft men vanuit de plek waar het hofje stond een uitzicht (van rechts bezien) op de ING Bank.

18 Uitzicht toen

In de tijd van Willem (en daarna) keken de bewoners van het hofje uit op de zgn. *Binnenmolen*, de enige molen binnen de stadswal.

En op de St. Martinuskerk. Maar dan zonder de hoge spits die we op deze foto (uit c.1910) zien. Als u goed kijkt, ziet u op de voorgrond de leuning van de brug over de stadsgracht.

Althans wat daar in 1910 nog van over was. De rest is waarschijnlijk dichtgegooid met aarde van de stadsomwalling.

1635

uitzicht
op
Binnen-
molen

Binnenmolen (c.1910)

1636

testament

-graf in Grote Kerk
-zus Geertruyt
-verkoop Oude Gr.
-Middelhout: Hofje
-Hofje Weert
-gem. Frankfurt
-huis Hanau

↑ 47 cm ← 37 cm

Willem van Heythuysen

c.50 jaar

F. Hals (1634)

19 Testament

In 1636 maakte Willem zijn testament op.

Waarom in 1636? Misschien was het een logisch vervolg op de afwikkeling van de nalatenschap van zijn moeder. Maar in 1636 heerste in Haarlem (en heel Holland) een gigantische pestepidemie. Ruim 6.000 van de 40.000 inwoners kwamen om. Ook een reden om je testament op te maken.

Willem regelde van alles in zijn testament. Hij wilde in de Grote Kerk van Haarlem worden begraven. En ook legde hij vast hoe zijn grafsteen moest uitzien. Zijn familieleden deelden in de erfenis. Zijn zus Geertruyt mocht in het huis aan de Oude Gracht blijven wonen. Maar na haar dood zou het huis worden verkocht, en werd de opbrengst bestemd voor de verbouw van zijn buitenhuis *Middelhout* tot een armenhofje. Dit werd het nu nog bestaande *Hofje van Heythuysen* aan de Kleine Houtweg.

Tot slot reserveerde hij een schenking voor het hofje in Weert. Van 5000 gulden. (Dat zou nu ongeveer tussen 500.000 tot 1 miljoen Euro liggen). Aan de Nederduits gereformeerde gemeente in Frankfurt en Hanau wilde hij elk 500 gulden schenken. (In de gereformeerde *Neustadt* van Hanau bij Frankfurt had hij een woning in eigendom).

20 Gekloond portret

Van het klein portret bestaan 3 exemplaren.

Een uit 1634. Zo'n 20 jaar later zijn er (na zijn dood) nog twee andere gemaakt. Waarschijnlijk als memoriestuk.

Een van de drie hangt in Brussel. Een ander bevindt zich in Duitsland (in particuliere handen). En een derde exemplaar was lange tijd in bezit van de familie Rothschild. (Dezelfde familie die ook Marten en Oopjen in bezit had). In 2004 kwam dit schilderij (in Wenen) op de markt. Het werd toen nog

toegeschreven aan een 'volger van Frans Hals', en voor 570.000 Euro verkocht.

Maar nadat het schilderij goed was schoongemaakt en onderzocht, kwam men tot de conclusie dat dit het origineel uit 1634 moest zijn. Vier jaar later werd het opnieuw verkocht. Nu voor 9 miljoen Euro (aan Rupert Murdoch).⁶

Het motief van een zoek geraakt schilderij komt trouwens ook in het stripverhaal voor.

Wenen (2004)
'volger van F. Hals'
€ 570.000,-

Londen (2008)
F. Hals (1634)
€ 9.000.000,-

Willem van Heythuysen

c.50 jaar

F. Hals (1634) { kopie 1 (1653)
kopie 2 (16xx)

↑ 47 cm ← 37 cm

1636

1646

koopt huis van buren
→ dubbel woonhuis

Willem (1634)

Tieleman Roosterman (1634)
'beste vrund' (1597-1673)

executeur van testament
1^e regent van *Hofje van H.*

21 Beste vrund

Rechts ziet u Tieleman Roosterman, de 'beste vrund' van Willem van Heythuysen.

Ook van hem heeft Frans Hals twee portretten gemaakt. Deze is uit 1634. Willem benoemde hem tot executeur van zijn testament. En alvast tot 1^e regent van het toekomstig hofje in Haarlem.

Maar wat gebeurde er in 1646? Willem koopt dan het huis naast zijn bestaande woning waar hij met zijn zus woont. Hij laat het tot een dubbel woonhuis verbouwen. Het kleiner deel is voor zijn zus. Zelf zal hij in het groter deel gaan wonen. Maar waarom?

22 Aanstaande bruid

Het blijkt dat hij wilde trouwen. En wel met Alida Roosterman, een jongere zus van zijn 'beste vrund'. Het begrip 'vrund' werd in die tijd trouwens ook gebruikt om een verwant (een familielid) aan te duiden.⁷

Willem was inmiddels ruim 60 jaar oud. En zijn toekomstige bruid Alida was de 40 al gepasseerd.

Toch zou het anders lopen. Want wat gebeurde er? In die tijd ging men eerst in ondertrouw.

Daarna werd het voorgenomen huwelijk tot driemaal toe in de kerk afgekondigd. Uiteindelijk werd het bruidspaar in de echt verbonden.

Maar in dit geval kwam de bruid 'onder de geboden' (dat is tijdens de periode van huwelijksafkondiging) in mei 1647 te overlijden. Er is dus nooit een huwelijk voltrokken.

1647

Willem van Heythuysen
60+ (geb c.1585)

Alida Roosterman
40+ (geb c.1605)

Tieleman Roosterman (1634)
'beste vrund' (1597-1673)

Willem en Alida waren in ondertrouw
zij is 'onder de geboden' overleden (mei 1647)

uit: Biesboer (2012)

1650

WEL-HEM die zalig sterft, 't HEET HUYSEN bij de Heer
wanneer men in 't geloof, zijn leven legt ter neer.

Het lichaam rust in de aarde, de ziele klimt tot God,
leidt zonde en kwelling af, en treft het hoogste lot.

overleden 6 juli 1650

23 Hoogste lot ✨

Drie jaar later overleed Willem zelf (c.65 jaar oud).

Zijn grafsteen kunt u nog altijd zien. Het ligt aan de zuidkant van het priesterkoor in de Grote Kerk van Haarlem. De steen ziet er nog bijzonder goed uit en is vrijwel niet afgesleten, omdat hij buiten het gangpad tussen twee pilaren ligt.

Op de steen heeft Willem een wapen laten maken. Ook dit geeft een aristocratische indruk, hoewel het om een burgerlijk wapen gaat. En ook hier vanitas symbolen, zoals een stel omgekeerde (en dus uitdovende) flambouwen, een zandloper en een doodshoofd.

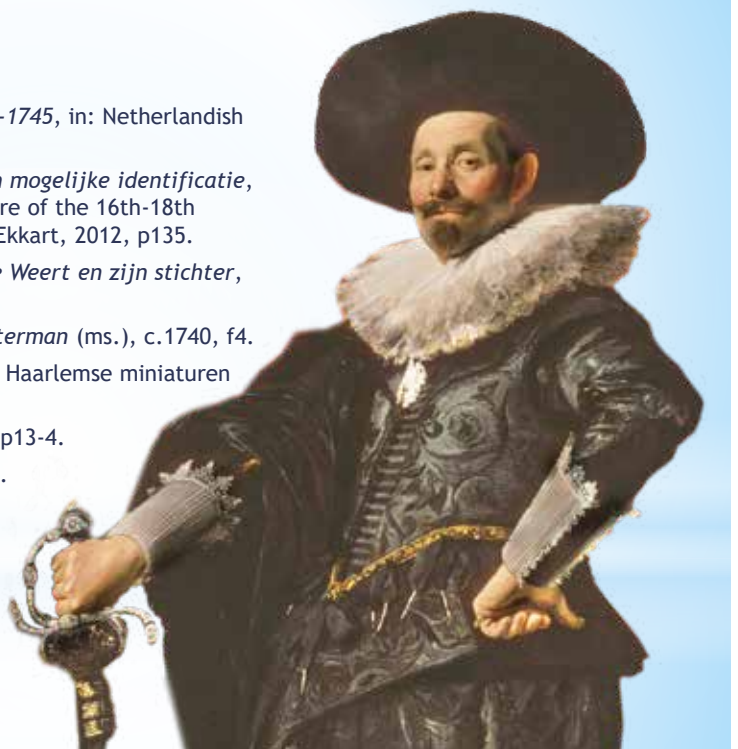
Eigenaardig is dat zijn naam ontbreekt. Want zelfs op de meest eenvoudige grafstenen staat meestal wel een naam. Wel heeft hij zijn naam in het grafschrift laten verwerken.

Het luidt: *WEL-HEM die zalig sterft, 't HEET HUYSEN bij de Heer, (huisen is hier een werkwoord), wanneer men in 't geloof, zijn leven legt ter neer. Het lichaam rust in de aarde, de ziele klimt tot God, leidt zonde en kwelling af, en treft het hoogste lot.*

24 Zo weten we meer over Willem van Heythuysen dan in 1958. Maar ook voor ons blijft hij nog altijd een *raadselachtige sinjeur*.

* bronnen en literatuur:

- Biesboer, P., *Collections of paintings in Haarlem 1572-1745*, in: *Netherlandish inventories*, 2001, p115-6.
- Biesboer, P., *De Laughing Cavalier van Frans Hals: een mogelijke identificatie*, in: *Face book. Studies on Dutch and Flemish Portraiture of the 16th-18th centuries. Liber Amicorum. Presented to Rudolf E.O. Ekkart*, 2012, p135.
- Henkens, J., *Het Hofje van Willem van Heythuysen te Weert en zijn stichter*, in: *Maasgouw 72*, 1958, p75.
- Mansvelt, J.P.M. van, *Genealogie van de familie Roosterman* (ms.), c.1740, f4.
- Speet, B., *Het Hofje van Willem van Heijthuijsen*, in: *Haarlemse miniaturen 34*, 1995, p9-17.
- Werps, E., *Op het Haarlems zand*, *SteekSpel 5*, 2017, p13-4.
- Werps, E., *Verborgen sleutel*, *SteekSpel 6*, 2017, p4-9.

2 Willem laat zich zien

door Gonda Koster

1 Waarom

Waarom geeft een hofje een stripboek over zijn stichter uit?

Het idee kwam niet van het Hofje van Heythuysen zelf. In 1995 was al een boek van Ben Speet over het hofje en zijn stichter verschenen.⁸ Nee, het idee, de aanleiding diende zich van buitenaf aan. En was zowel aanlokkelijk als tot actie oproepend. Het bracht het bestuur snel tot een positief besluit.

De totstandkoming duurde een jaar en in die periode deden zich gebeurtenissen voor die op curieuze wijze samenvielen. In 2018 dook Willem van Heythuysen meerdere malen op, als een onverwachte maar welkome gast. En ook enkele gebeurtenissen in het stripverhaal kregen op merkwaardige wijze betekenis. Was dit toeval of wilde Willem *postuum* zijn enthousiasme delen?

laat zich zien

2 Het idee

Illustrator Eric Coolen is in zijn woonplaats Haarlem een grote. Hij stelde aan het bestuur voor een stripboek over het Hofje van Heythuysen te maken. Allereerst omdat hij dat Hofje het mooiste hofje van Haarlem vond, en het als enige in een groene omgeving buiten de oude stadswallen lag. En verder omdat Willem van Heythuysen een interessant leven heeft gehad en zich twee keer door Frans Hals had laten schilderen.

Hij zag een spannend verhaal voor zich...

In die tijd werd in Haarlem onverhoeds een hofje aan een particulier verkocht. En ook in de korte periode daarvoor waren 5 andere hofjes overgegaan naar wooncorporaties, omdat het beheer op traditionele wijze niet meer vol te houden was.

Het Hofje van Heythuysen bestaat in grote lijnen nog steeds zoals stichter Willem dat in 1636 in zijn testament heeft laten vastleggen. Dat is best bijzonder.

Het bestuur zag in het voorstel van Eric Coolen een mooie kans om met een stripboek de traditionele hofjes onder de aandacht te brengen bij jong en oud. Met het oog op de toekomst.

De aanleiding

- Eric Coolen zag een spannend verhaal
- Verkoop hofje aan particulier

Delen van enthousiasme voor het bestuur van een traditioneel hofje en het ongeschonden doorgeven van het cultureel erfgoed.

Team Willem

Eric Coolen: illustraties
Eva Maria de Wit: scenario
Regenten

Henk Tijbosch: vormgeving

3 Team Willem

De regenten gaven Eva Maria de Wit opdracht een stripverhaal te schrijven. Eva, jong talentvol scenarioschrijver, schreef haar verhaal in nauwe samenwerking met Eric Coolen en de vormgever Henk Tijbosch. De vorm die zij koos was een *graphic novel*, een moderne striproman.

Later in het proces voegden de regenten gerenommeerde historici en specialisten toe aan het team. Zij schreven achtergrondartikelen voor het verhaal.

4 Pijlers en uitgangspunten

Het bestuur formuleerde pijlers en uitgangspunten waar alle auteurs van het boek zich op konden richten.

Het was de bedoeling om in een striproman bij jong en oud onder de aandacht te brengen waar het bij het traditionele hofjesleven om gaat.

- **Mensen.** De mensen staan centraal. Wij besturen met een menselijke maat (en caritas gedachte).
- **Betrokkenheid.** Bewoners leven samen in een kleinschalig hofje, en kijken naar elkaar om.
- **Cultureel erfgoed.** Het onderkennen van de waarde van erfgoed, om dit te kunnen doorgeven.
- **Toegankelijk verhaal.** Een historisch verhaal met een eigentijds karakter. Een mix tussen heden en verleden.

Uitgangspunten boek

Ter leering ende vermaeck: 'hybride' boek

Stripverhaal, gebaseerd op historische feiten maar vooral fictie.

Eva Maria de Wit:

'het is een verhaal over samen leven, liefde door tijd en ruimte heen en mollen die maar niet willen verdwijnen.'

Achtergrondartikelen, historici en specialisten

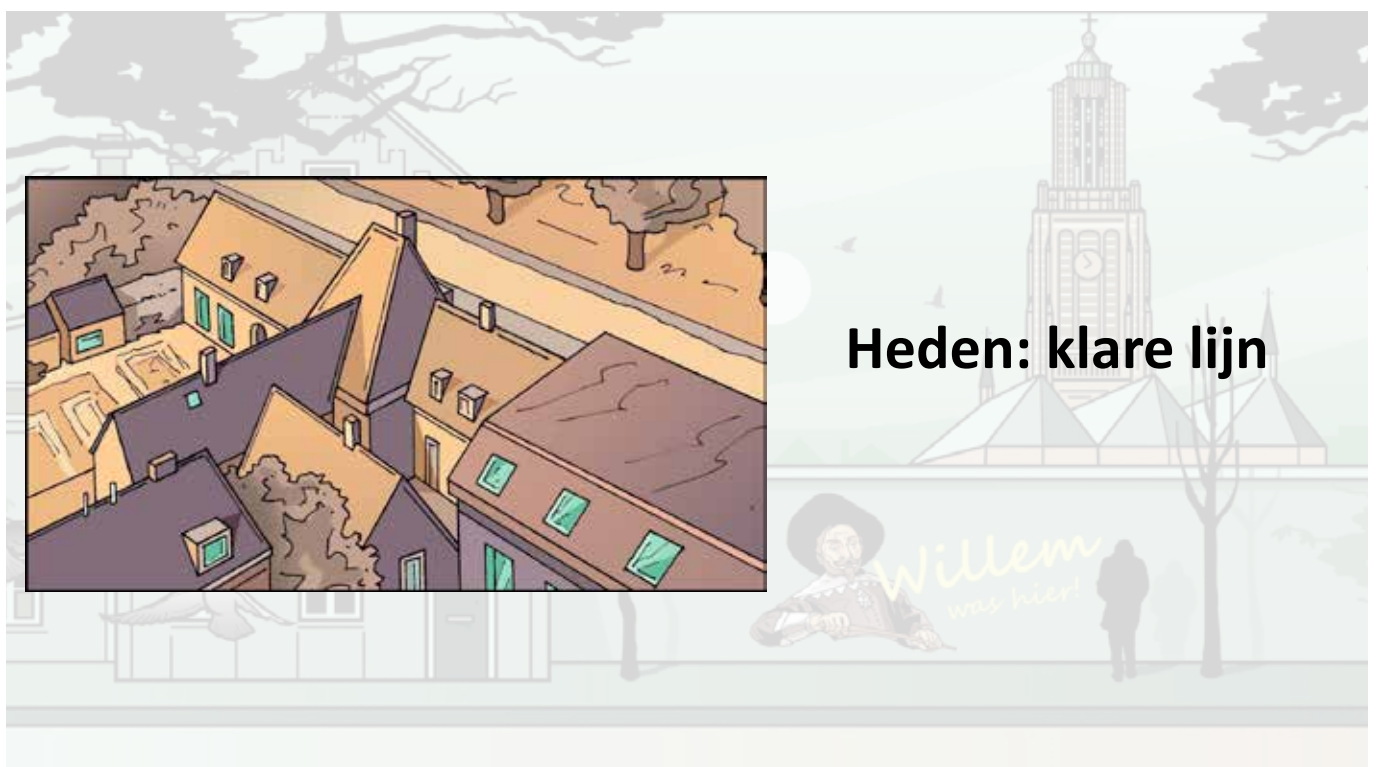

5 Verleden

Eric Coolen tekende de gebeurtenissen in het verleden (zoals de jonge jaren van Willem in Weert) in schets, in een schemerige sfeer.

6 Heden

En het heden in strakke, klare lijn.

Heden: klare lijn

Van Weert naar Haarlem en Harlem

7 Van Weert naar Haarlem en Harlem

Typ 'Willem van Heythuysen' in je zoekmachine en je vindt niet als eerste resultaat één van de portretten die Frans Hals van Van Heythuysen vervaardigde. Je treft een schilderij aan gemaakt door Kehinde Wiley.⁹

Wiley schilderde een zwarte Amerikaanse man (in 2005) in dezelfde pose als Willem, de welvarende Hollandse koopman (in 1625). En hij noemde dit nieuwe portret: *Willem van Heythuysen*.¹⁰

Het is een mooi voorbeeld van verbinding tussen heden en verleden, en tussen de Oude Wereld (Europa) en de Nieuwe Wereld (Amerika).

Dit gegeven inspireerde Eva Maria de Wit om een verbinding te leggen tussen Charlie, een jong meisje uit het hedendaagse Harlem, en Willem uit de Gouden Eeuw van Haarlem.

8 Stedenband Haarlem - Harlem

Toen Eva Maria de Wit door Google op het spoor van Kehinde Wiley en Haarlem - Harlem was gezet, kwam het nieuws dat de gemeentes Haarlem en Harlem NY een samenwerking hadden bezegeld op het gebied van economie en cultuur. De twee gemeentes werden officieel partners met de ondertekening van de intentieverklaring *'Haarlem 2 Harlem'*.

Het doel van deze verbinding? Een brug bouwen tussen de twee gemeenten en een uitwisseling nastreven op het gebied van cultuur, stadsontwerp met bewonersparticipatie, onderwijs, start-ups en innovatie.

Stedenband Haarlem - Harlem New York

Kehinde Wiley - Barack Obama

9 Kehinde Wiley - Barack Obama

Aan het einde van zijn presidentschap gaf Barack Obama aan Kehinde Wiley de opdracht het traditionele 'presidential portrait' te maken. Daarmee werd Wiley de eerste zwarte man die een portret vervaardigde voor de National Portrait Gallery en werd de kunstenaar in één klap wereldberoemd. Het schilderij werd op 13 februari 2018 onthuld.

Zowel Kehinde Wiley en het Virginia Museum of Fine Arts hebben enthousiast toestemming gegeven om het schilderij 'Willem van Heythuysen' te publiceren in het stripboek Willem, onder strikte voorwaarden over papier- en inktgebruik.

10 High Society

Verrassend was ook het bericht in maart 2018 dat het door Frans Hals ten voeten uit geschilderde portret van Willem van Heythuysen door het Rijksmuseum was geselecteerd om Rembrandts Marten en Oopjen te flankeren op de expositie High Society.

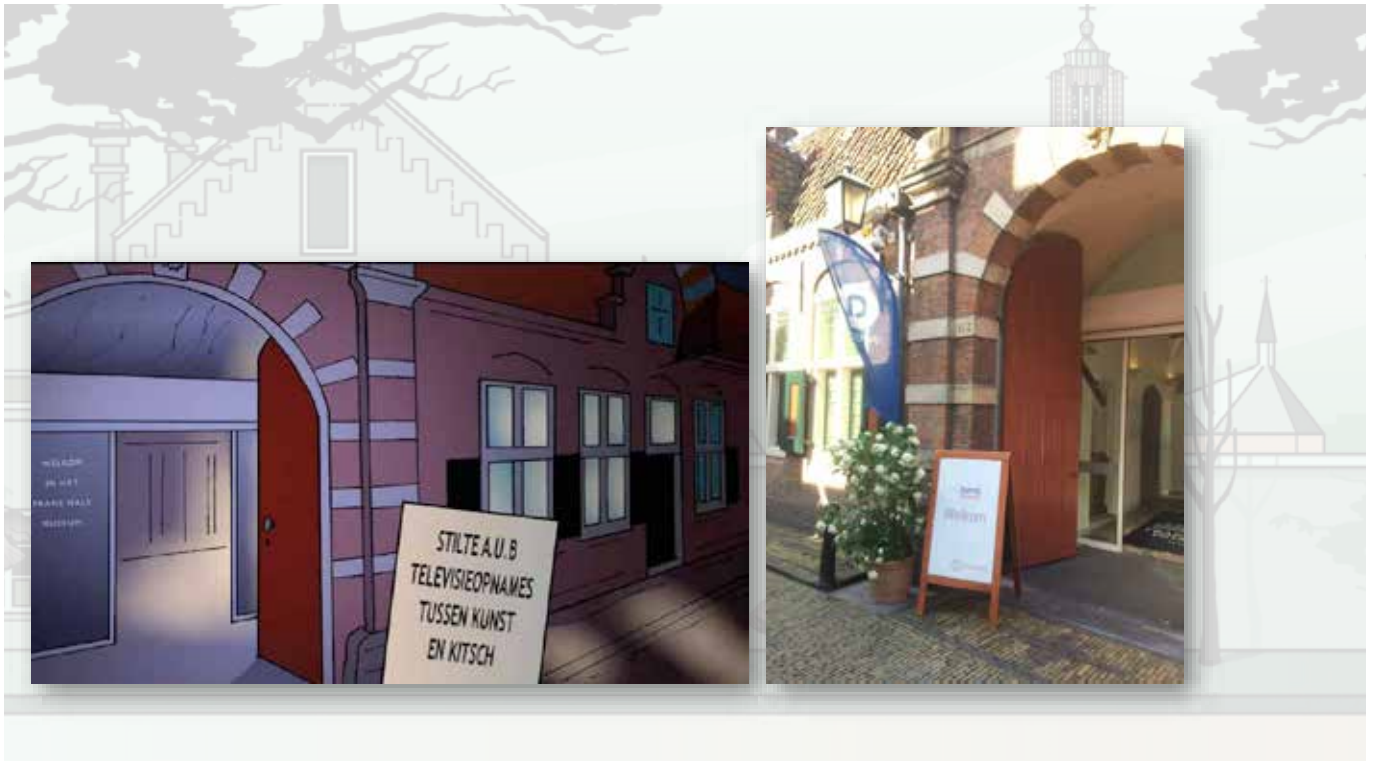
Na lange tijd was het portret uit Duitsland gehaald. Deze perfecte timing bood het regentencollege de gelegenheid een eigen statieportret te maken met de stichter van het hofje.

High Society
Rijksmuseum

Willem flankiert Rembrandts
Marten en Oopjen

Levensgroot, staand en ten
voeten uit

11 Tussen Kunst en Kitsch

Zelfs op het eind van het maakproces was er nog een verrassing. Een finale scene in de fictieve verhaallijn van Eva Maria de Wit gaat over een tv-opname van ‘Tussen Kunst en Kitsch’ in het Frans Hals Museum in Haarlem.

Bijzonder was het dat op de dag dat het boek naar de drukker werd verstuurd, de makers hoorden dat in het Frans Hals Museum opnames aan de gang waren van... ‘Tussen Kunst en Kitsch’.

12 Verbinding

Na bijna vierhonderd jaar dat Willem zich door Frans Hals liet schilderen staat hij in 2018 weer in de spotlights.

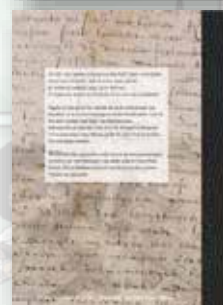
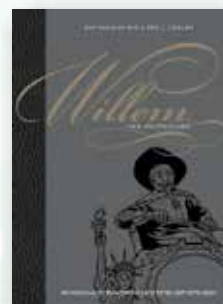
Mooi om te zien dat mede dankzij Willem het gedachtengoed van de hofjes en hun stichters volop aandacht onder een breed publiek

hebben gekregen. Door het boek zijn ook andere hofjes geïnspireerd geraakt om een eigentijdse vorm te vinden met als doel het enthousiasme te delen voor het bestuur van een sociaal leven in een traditioneel hofje, evenals het belang van het behoud van ons cultureel erfgoed.

Verbinding

- Weert-Haarlem
- Haarlem-Harlem
- Sociale klassen
- Verleden - heden - toekomst

Willem inspireert andere besturen om hofjes op een nieuwe manier op de kaart te zetten.

3 Hofje van Heythuysen

door Gonda Koster

1 Hofje van Heythuysen

Het college van regenten van de stichting Hofje van Heythuysen is trots op het feit dat het hofje dankzij goed bestuur van de voorgangers er in grote lijnen nog bijstaat zoals stichter Willem van Heythuysen het voor ogen had.

Het rijksmonument verkeert in een gezonde bouwkundige- en financiële staat. Het hofje wordt nog in de geest van Willem bestuurd, namelijk door onbezoldigde regenten. Regenten bewaken de monumentale staat van de huisjes en de hofjescultuur om dit rijksmonument ongeschonden door te geven aan toekomstige generaties.

Hofje van Heythuysen
Haarlem

1651

2 Testament Willem van Heythuysen

Willem maakte in 1636 bij notaris van Trier in de Jansstraat zijn testament op. Hij liet vastleggen dat zijn huis aan de Oude Gracht en de inboedel aan zijn zus Geertruyt zouden overgaan.

In dat grote huis woonde hij al geruime tijd samen met zijn zus. Ze waren beiden vrijgezel (en op dat moment ongeveer 50 jaar). Na zijn overlijden zou hij Geertruyt niet alleen hun woonhuis aan de Oude Gracht, maar ook het buitenhuis met de naam Middelhout nalaten.

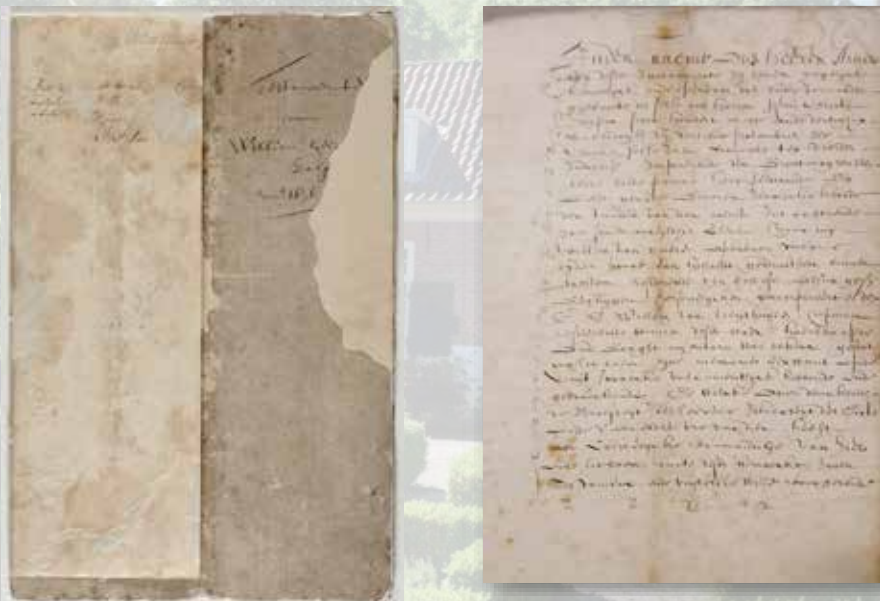
Als na hem ook zijn zus zonder nakomelingen zou overlijden (en als vrijgezelle vrouw van c.50 jaar zag het daar in 1636 wel naar uit),

zou na haar dood het huis aan de Oude Gracht worden verkocht. De opbrengst zou ten goede komen aan de stichting van een hofje op de plek waar Middelhout lag.¹¹

Het (al omstreeks 1636 gestichte) gasthuis in Weert zou na zijn overlijden nog 5000 gulden krijgen.

Het testament wordt bewaard in het Noord-Hollands Archief, dat toevallig ook in de Jansstraat ligt. Ter gelegenheid van de lancering van de striproman Willem is het testament voor het eerst aan het publiek tentoongesteld.

Testament Willem van Heythuysen, 1636

Bestuursvorm

Onbezoldigd regentencollege. Coöptatie, besturen met de menselijke maat.

3 Bestuursvorm

Vanaf het vroegste regentencollege in 1651 kiezen regenten hun opvolger uit eigen kring. Zogezegd een systeem van coöptatie.

In onze tijd met complexe wet- en regelgeving en complexe vraagstukken voor hofjes en rijksmonumenten zoals bijv. duurzaamheid, is het meer dan ooit van belang dat bij een benoeming ook naar kennis en kunde wordt gekeken.

In het huidige bestuur van het Hofje van Heythuysen zijn de disciplines financiën, bouwkunde, juridische zaken en geschiedenis goed vertegenwoordigd. Op de foto van links naar rechts: Anna Paternotte, secretaris, burgemeester Jos Wienen (op bezoek tijdens de Open monumentendagen), Gonda Koster, voorzitter, Taetske van Dijk, huismeester/architect, Bart Bram Spruit, penningmeester.

4 Monument

Het hofje is op aanwijzing van Willem van Heythuysen gebouwd op de plek waar zijn buitenhuis Middelhout lag (bij de Haarlemmer Hout). Het is het enige hofje buiten de stadsmuren van Haarlem.

Van de Spaanse troepen had Haarlem niet of nauwelijks meer te vrezen. Toch is de locatie buiten de beschermende muren van de stad wel bijzonder.

Monument

Monument

5 Monument

In de loop der eeuwen hebben bouwkundige veranderingen plaatsgevonden. Zo zijn er huisjes bijgebouwd. Het oorspronkelijke deel van het hofje rond de binnentuin is onveranderd gebleven. Het hofje heeft dus de tand des tijds goed doorstaan.

In 2008 werd het even spannend, toen het hoge gebouwencomplex van ziekenhuis de Mariastichting gesloopt moest worden, en deze stichting op dezelfde plaats een net zo hoog appartementencomplex ging bouwen. Dat is gelukkig goed afgelopen.

6 Hofjesmentaliteit, samenleven, participatie

Van de bewoners wordt van oudsher een hofjesmentaliteit verwacht. Dat blijkt in de praktijk niet altijd even gemakkelijk te zijn. De huisjes zijn klein en gehorig, niet geïsoleerd. Men woont dicht op elkaar.

Het huidige reglement bevat delen met dezelfde essentie als het oudste reglement (uit 1652): “alle bewoners zijn gehouden stil en bescheiden met elkaar om te gaan, zonder te kijken, te kibbelen of elkaar kwaad te doen. Mocht in voorkomende gevallen iemand ziek of gebrekkig worden, dan zullen de anderen moeten bijspringen en helpen.”

Hofjesmentaliteit, samenleven, participatie
'niet kibbelen, niet kijken'

Bewoners

- 9 huisjes, voor 1 persoon
- Mannen en vrouwen
- Vanaf 40 jaar
- Laag inkomen, lage huur
- Naar elkaar omzien
- Preuves

7 Bewoners

Momenteel wonen er vier mannen en vijf vrouwen in het hofje.

Bewoners hebben in onze moderne tijd meer inspraak over het reilen en zeilen van het hofje dan in het verleden het geval was. Zo wordt een bewonerscommissie ingesteld, als een huisje vrijkomt om samen met het bestuur een nieuwe bewoner te selecteren.

Ook is er een tuincommissie die samen met de tuinman de tuin en het groen verzorgt. In december brengen regenten traditioneel de *kerstpreuves* bij de bewoners in de vorm van een kerstgeschenk. Het geschenk wordt door de bewoners zeer gewaardeerd.

8 Toekomst voor hofjes

Om de krachten van de Haarlemse Hofjes te bundelen, elkaar te informeren en grote thema's zoals renovatie gezamenlijk aan te kunnen pakken, is 45 jaar geleden de Stichting Haarlemse Hofjes opgericht.

Nationaal is het Landelijk Hofjesberaad actief en behartigt dit orgaan de belangen van hofjes bij de Rijksoverheid voor thema's zoals verhuurdersheffing en duurzaamheid.

Het concept hofje is in onze tijd opnieuw zeer populair. In Zwolle is vorig jaar het

eerste *Knarrenhof* opgericht. Andere steden ontwikkelen plannen om dit voorbeeld te volgen. De Nederlandse hofjes, waaronder het Hofje van Heythuysen zijn onderwerp van onderzoek voor een Japanse architect om in Japan hofjes te stichten.

De verbinding die Willem van Heythuysen tussen Weert en Haarlem legde, is ook 400 jaar later nog van toepassing en reikt verder dan waar hij zich ooit een voorstelling van heeft kunnen maken.

Toekomst voor hofjes grote belangstelling voor het concept

- Ouderen: beschut maar zelfstandig
- Duurzaam: groen, sharen, microwonen
- Minder kosten
- Gemeenschapszin

Knarrenhof in Zwolle (2017)

Preuves

In de 17e eeuw was een prove een **toelage** die op regelmatige tijden aan de bewoners van een hofje werd gegeven. Dit om hen tegemoet te komen in hun levensonderhoud. De toelage bestond hoofdzakelijk uit levensmiddelen en brandstof, eventueel aangevuld met handgeld.

Een prove werd trouwens niet uitsluitend met hofjesbewoners in verband gebracht. Een prebende, het *jaarlijks inkomen* van een geestelijke, noemde men ook wel een prove. En dat gold ook voor de *levensmiddelen* die op wens van een overledene op de dag van de begrafenis (of bij een jaardienst) aan de armen werden uitgedeeld.

Collectieve pensioenen waren er niet. Mensen die er warmpjes bijzaten konden rentenieren en zorg inkopen. En anders werd men door familie, vrienden of buurtgenoten verzorgd. Weer andere mensen vonden verblijf in een gezamenlijke woonvorm met levenslange kost en inwoning, plus extraatjes. De *extraatjes* waren de provenen.

Vaak diende zich men voor deze woonvorm met een (eenmalige) bijdrage in te kopen. De toegelaten persoon kreeg een eigen kamer. Of sliep op een zaal waar men over een bedstee, kledingkast, en een kleine tafel met stoel beschikte. De bewoner van een complex noemde men een provenier. En de woonvorm een proveniershuis.

De proveniershuisjes die voor bewoning door slechts een of twee personen geschikt waren, en rond een binnenplaats waren gesitueerd, werden (en worden) gewoonlijk hofjes genoemd. De huisjes konden zowel door mannen als vrouwen worden bewoond. Maar in de praktijk woonden er op de hofjes vooral vrouwen.

De woorden *prove* en *preuve* werden naast elkaar gebruikt. Het waren synoniemen.

Volgens het reglement van het hofje van Heythuysen (in Haarlem) genoten de bewoners niet alleen vrije inwoning, maar ontvingen ze ook **preuves**. In 1653 kreeg een bewoner 15 stuivers per week en ieder jaar een vat boter en enkele tonnen turf.

Daar stonden wel verplichtingen tegenover. Zo moesten de bewoners goed met elkaar omgaan ('zonder te kijven en kibbelen') en elkaar helpen bij ziekte of gebrek. Wie dat niet deed, kon zijn *preuves* voor zes weken kwijt raken. Of bij herhaling van het hofje worden verwijderd.¹²

Ook in het hofje in Weert was sprake van gratis bewoning. In de 19e eeuw kreeg iedere bewoner een weekgeld van 1 gulden en 5 stuivers. Met nieuwjaar, Pasen en de kermis was er een extra uitkering van 10 stuivers. En ook hier kon de wekelijkse uitdeling bij slecht gedrag ('kwaad compartiment') worden ingehouden.¹³

Het hofje in Weert werd eind 19e eeuw opgeheven en gesloopt. Maar het hofje in Haarlem wordt tot op de dag van vandaag bewoond. En daarbij houdt het bestuur de traditie in ere dat de bewoners ieder jaar een *Kerstpreuve* ontvangen.

U kunt zelf ook een *preuve* aan iemand schenken. Als Kerstgeschenk of als bedankje: **Preuves Special**. Met *Preuves* als woordspeling op 'Proef eens', en als blijk of bewijs (*preuve*) van waardering voor een ander. U kunt het cadeau doen aan inwoners uit Weert of Nederweert. Mede mogelijk gemaakt door de stichting *Hofje van Heijthuisen*.¹⁴

• Lucky shot

28 okt '18, Echt

Met succes werd het kanon van de 'alternatieve sjötterierie Sint-Christina Stank Stief Sjaelberg' ingeschoten.

voor een tientje schieten met Christientje

• Eindschot

In de eerste afleveringen hebben we de nadruk gelegd op diverse seksuele motieven die op de Rogstekersprent van Savery aanwezig zijn. Zo is de boogschutter getooid met een kulzak en staat de pees van zijn boog wel erg strak gespannen, terwijl hij zijn pijlen op de rog richt.

Om deze wat schunnige rol van de boogschutter in de beeldtaal van oude prenten te onderstrepen, hebben we er een ander bijgehaald. Met de boogschutter en het melkmeisje als pikante combinatie (zie SteekSpel nr.3, pag. 10). Behalve het beeld is ook het (Latijnse) bijschrift op deze prent nogal ondeugend.

Het melkmeisje ondersteunt met haar handen beide ellebogen van de schutter. Terwijl ze hem aanspoort met: “ *Tiro*, richt je boog met gespannen pees, etc. ” *Tiro* hebben we vertaald met Nieuweling of groentje. Technisch correct. En een aanduiding die wel past in deze context, vonden we.

We ontvingen hierop een reactie van Gerard Stals (Stramproy). Aangezien hij geruime tijd heeft moeten wachten op zijn beurt, geven we hem nu de eer om aan te leggen voor het laatste schot van 2018.

Tiro is volgens Gerard namelijk een verbastering van *Tire haut*. Een term die in de jacht wordt gebruikt als gevogelte opvliegt. De jager weet dan dat hij moet aanleggen en hoog moet mikken. (*Tire haut* betekent: schiet hoog).¹⁵

Zo geeft het melkmeisje precies aan wat de boogschutter moet doen. Hij moet omhoog mikken. We wensen u *Bonne Chance* en veel *Tire haut* in 2019.

*‘Tiro, richt je boog met gespannen pees,
zodat je datgene wat gezwollen is, midden in het struikje brengt.
Kijk, ik steun je ellebogen met beide handen,
zodat je bij het mikken des te zekerder kunt zeggen:
ook een maagd geeft goed les.’*

Deze special over Willem van Heythuysen kwam mede tot stand door de inbreng van Gonda Koster, regentes van het *Hofje van Heijthuijsen* in Haarlem. Ook leverde illustrator Eric Coolen (wederom) een aantal afbeeldingen. Beiden hartelijk dank voor jullie inspanningen.

Erratum. In SteekSpel 9 (p39, n93) is de ligging van de Korte Vlamingsstraat niet correct weergegeven. In werkelijkheid lagen de Lange en Korte Vlamingsstraat in elkaars verlengde. Ze werden slechts gescheiden door een knik in de weg (ter hoogte van de Wester Bogaardstraat). De Lange Vlamingsstraat begon bij de Barrevoetstraat, en de Korte Vlamingsstraat liep uit op de Drapenierstraat. Beide straten werden in 1941 samengevoegd en tot Vlamingsstraat omgedoopt.

Colofon

SteekSpel© is een uitgave van
Stichting Historische Publicaties
nummer 10 (jaargang 2)
Weert, december 2018
ISSN: 2543-2117
www.steekspel.eu

Redactie: Erik Werps
Ontwerp en opmaak: Rob van de Meulenhof
Druk: Bullseye Publishing, Weert
Verkoop (hard copy versie):
- Bruna, Markt 11-13, Weert
- Bullseye Publishing, Maaspoort 24, Weert
- Jeroen Bosch Art Center, 's-Hertogenbosch

Noten, geraadpleegde bronnen en literatuur

- 1 bijzondere mouwen komen ook voor in de kleding van de figuur *Pedrolino* (en *Pagliaccio*) in de *Commedia dell'arte*. Zie SteekSpel nr.4, p9. De siermouwen zijn ook door een Hollandse bril beschreven in SteekSpel nr.5, p7. Zie verder o.a. als *vleugel-mouwen* bij: Derkinderen - Besier, J.H., *Spelevaart der mode, de kledij onzer voorouders in de zeventiende eeuw* (1950), p27-8, 100.
- 2 *Hendrick Goltzius* (1558-1617) ontwikkelde zich in Haarlem tot een tekenaarsgraveur, en later ook schilder van formaat. Hij werd geboren in Bracht, bij Venlo over de Duitse grens (in het toenmalige hertogdom Gulik). In zijn vroege jeugd raakte zijn rechterhand ernstig verbrand. Het heeft hem waarschijnlijk zijn leven lang gehinderd bij zijn werk. Goltzius groeide op in Duisburg, en vertrok in 1577 naar Haarlem. In zijn schilderijen koos hij graag voor onderwerpen uit de Griekse en Romeinse mythologie. De helden en (half)goden kregen meestal de gestalte van normale (halfnaakte) mensen van vlees en bloed. (In dit geval kennelijk een zoon van de opdrachtgever). Bij hem kroop de mens als het ware in de huid van een mythische held of (half)god.
- 3 *Johan Colterman II* (1591-1649) werd tussen 1639 en 1648 vijf maal tot burgemeester van Haarlem gekozen.
- 4 deze beslissing werd vastgelegd in de *Pragmatieke Sanctie* (1549). In het kort: "Wij, Karel, bij de gratie Gods Rooms Keizer (...) laten weten aan allen die nu zijn en hierna wezen zullen, dat wij geoordeeld hebben dat het van groot belang is voor onze genoemde landen (...) dat zij in de toekomst altijd onder eenzelfde vorst blijven die ze in één geheel houden, wetend dat hun deling ten gevolge van successies en erfenissen hun ondergang en ruïne betekenen. Afscheurheid en van elkaar gescheiden kunnen zij ten prooi vallen aan buurstaten (...). Dit kan echter vermeden worden indien onze landen altijd in het bezit blijven van één vorst die ze als één geheel bestuurt (Brussel, 1549)." Het belang van de *Pragmatieke Sanctie* wordt volkomen onderschat. Zonder dit besluit en zonder een repressieve, streng katholieke koning Philips II was er voor Willem van Oranje c.s. geen reden geweest zich van de religieus veel tolerantere keizer Ferdinand te distantiëren. Waarschijnlijk zouden de Nederlanden onder het Duits georiënteerde keizerrijk zijn gekomen. En dan waren ook de nazaten van de Vader des Vaderlands 'van Duitsen bloed' gebleven.
- 5 twijnen is het versterken van garens door ze in elkaar te draaien.
- 6 *Rupert Murdoch* (geb 1931) is een bekend mediamagnaat. Hij is de oprichter en grootste aandeelhouder van News Corporation, het moederbedrijf van diverse dagbladen en nieuwszenders zoals Fox News. Hoewel bij de veiling in 2008 zijn naam als koper van het origineel portret niet bekend werd gemaakt, blijkt dit vrijwel zeker Rupert Murdoch te zijn. Zie voor deze onthulling: Haarlemse Hofjeskrant nr.34, mei 2018, p7.
- 7 behalve 'goede vrienden', waren *Tieleman Roosterman* en Willem in de verte ook 'verwant'. Twee zussen van Tieleman waren getrouwd met twee 'neven' van Willem. *Wendelije Roosterman* was in 1622 getrouwd met Willem Anthony, een zoon van Frans Thonen en Elske van Heuvel uit Weert. (Zie ook: SteekSpel nr.6, p7 en SteekSpel nr.9, p39 n100). *Francine Roosterman* was in 1632 gehuwd met Anthonie Tierens. Diens moeder, Lijsbet van Houtte, kwam uit Leende en was verwant aan Willem.
- 8 Speet, B., *Het Hofje van Willem van Heijthuijsen*, in: Haarlemse miniaturen 34, 1995.
- 9 Kehinde Wiley (geb Los Angeles, 1977) is als schilder bekend vanwege het op kleurrijke wijze afbeelden van (gewone) hedendaagse Afro-Amerikaanse mannen en vrouwen in dezelfde pose als rijke en machtige leden uit de Europese adel of het kooplieden milieu van enkele eeuwen geleden.
- 10 het schilderij '*Willem van Heythuysen*' hangt in het Virginia Museum of Fine Arts, Richmond. Dit schilderij (244 x 183 cm; 96 x 72 inch) is nog groter dan het portret van Willem in de Alte Pinakothek, München (205 x 135 cm).
- 11 Geertruyt van Heythuysen overleed begin oktober 1650, nog geen drie maanden na haar broer Willem.
- 12 Speet, B., *Het Hofje van Willem van Heijthuijsen* (1995), p25, 28.
- 13 Henkens, J., *Het Hofje van Willem van Heythuysen te Weert en zijn stichter*, in: Maasgouw 72 (1958), p78-9.
- 14 voor meer informatie zie: www.steekspel.eu.
- 15 *Tiro* staat als verbastering van *tire haut* in ieder geval vermeld bij: Ginneken, J. van, *Handboek der Nederlandsche taal deel II. De sociologische structuur onzer taal II* (1914), p273. Als op de prent van Jacob de Gheyn met *Tiro* niet alleen Nieuweling, maar ook *Tire haut* (schiet hoog) wordt bedoeld, is dit niet alleen een inventieve combinatie, maar mogelijk ook de oudste getuigenis van de Nederlandse verbastering van deze jachtterm.

ISSN 2543-2117

**Preuves
Special**

www.steekspel.eu

Publishing
Agency
Events
Design
Media
Print & Press

*“We don't just publish books,
we publish dreams ...”*

Maaspoort 24 | 6001 BP Weert | T +31 (0)495 - 76 90 55
www.bullseyepublishing.nl | www.bullseyeshop.nl